

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 3, Kasım/November 2025]

Seçil HİRİK

<https://orcid.org/0000-0002-2698-9350>

Doç. Dr.

secil.hirik@samsun.edu.tr

Samsun Üniversitesi

<https://ror.org/02brte405>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Bilginin Açık ve Örtük Boyutları Üzerine Kuramsal Bir İnceleme: Türkçe Önermelerde Doğruluk İle Önvarsayım

*A Theoretical Analysis On The Explicit And
Implicit Dimensions Of Knowledge: Truth And
Presupposition In Turkish Propositions*

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 25.05.2025

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 10.11.2025

Yayın Tarihi | *Date Published*: 23.11.2025

Atıf | *Citation*

Hirik, S. (2025). Bilginin Açık ve Örtük Boyutları Üzerine Kuramsal Bir İnceleme: Türkçe Önermelerde Doğruluk İle Önvarsayım. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(3), 1879-1902. <https://doi.org/10.34083/akaded.1705662>

Hirik, S. (2025). A Theoretical Analysis On The Explicit And Implicit Dimensions Of Knowledge: Truth And Presupposition In Turkish Propositions. *Journal of Academic Language and Literature*, 9(3), 1879-1902. <https://doi.org/10.34083/akaded.1705662>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı <i>Yes - iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Seçil HİRİK | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Öz

Doğruluk, bir önermenin gerçeklikle ne ölçüde örtüştüğünü belirleyen temel bir kavramdır; doğruluk koşulları ise bir önermenin doğru kabul edilebilmesi için gerekli olan bağlamsal ve durumsal etkenleri içermektedir. Önvarsayım, bir ifadenin belirli bir anlam alanına karşılık gelebilmesi için dinleyici ya da okuyucu tarafından önceden doğru kabul edilmesi gereken örtük bilgileri ifade etmektedir. Söz konusu kavramlar, dilsel iletişimin gerçekleşmesinde hem anlambilimsel hem de edimbilimsel düzeyde birbirini tamamlayıcı işlevler üstlenmekte olup bilginin hem farklı boyutlarını hem de farklı sunumlarını gösteren bir görünüm sergilemektedir. Doğruluk ve doğruluk koşulları açık, nesnel ve sınanabilir bilgiye dayanmakta buna karşılık önvarsayımlar, çoğunlukla sorgulanmaksızın kabul edilen ve iletişimin zeminini oluşturan örtük bilgiler üzerinden işlemektedir. Bu yönüyle doğruluk bilginin açık ve görünür yanını temsil ederken önvarsayım ise örtük ve varsayımsal boyutunu yansıtmaktadır.

Bu çalışmada, doğruluk, doğruluk koşulları ve önvarsayım kavramları, Türkçe önermelerden oluşan bir örneklem üzerinden incelenmiş, söz konusu kavramların tanımları yapılmış ve aralarındaki yapısal, işlevsel ve bağlamsal ilişkiler çok yönlü olarak değerlendirilmiştir. Kavramların ortak ve farklı yönleri, bilginin işletimi ve anlam üretimi süreci çerçevesinde karşılaştırmalı biçimde ele alınmış ve özellikle bağlamın belirleyici rolü vurgulanarak açık ve örtük bilginin dilsel temsil biçimleri çözümlenmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğruluk, Doğruluk Koşulları, Önvarsayım, Bilgi, Önerme, Türkçe.

Abstract

Truth is a fundamental concept that determines the extent to which a proposition corresponds with reality, whereas truth conditions encompass the contextual and situational factors necessary for a proposition to be accepted as true. Presupposition refers to implicit information that must be assumed as true by the listener or reader for an utterance to convey a meaningful interpretation. These concepts serve complementary functions at both semantic and pragmatic levels in linguistic communication, and they collectively reflect both the various dimensions and modes of presenting knowledge. While truth and truth conditions rely on explicit, objective, and verifiable information, presuppositions operate through implicit knowledge that is often accepted without questioning and that forms the background of communication. In this sense, truth represents the explicit and visible aspect of knowledge, while presupposition reflects its implicit and assumed dimension.

In this study, the concepts of truth, truth conditions, and presupposition were examined through a sample of Turkish propositions. Definitions of these concepts were provided, and their structural, functional, and contextual relationships were evaluated in a multidimensional manner. Their similarities and differences were comparatively analyzed within the framework of knowledge processing and meaning production, and special emphasis was placed on the role of context in the linguistic representation of explicit and implicit knowledge.

Keywords: Truth, Truth Conditions, Presupposition, Knowledge, Proposition, Turkish.

Giriş

Doğruluk, bilginin nitelikleri arasında öne çıkan ve birçok disiplinde ayrıntılı biçimde tartışılan bir olgu olarak göze çarpmaktadır. Bilgi, insanın doğayı, toplumu ve kendisini anlama çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte söz konusu çabanın merkezinde yer alan kavramlardan biri olarak bilginin nesnel gerçeklikle uyumunu ifade etmesi bakımından özellikle önem arz etmektedir. Doğruluğun belirlenmesi, bir önermenin gerçeklik ya da deneyimle hangi düzeyde örtüştüğünü anlamak amacıyla yürütülen çok boyutlu ve sistematik bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla dilbilim, felsefe, mantık ve çeşitli sosyal bilimler gibi farklı disiplinler doğruluk olgusunu kendi bakış açıları çerçevesinde ele almaktadır. Türkçe önermeler üzerinden yapılan tartışmalarda da doğruluk, konuşurun ifade ettiği bilgilerin hangi ölçütlere göre doğru ya da yanlış kabul edilebileceğini araştırmakta ve “doğruluk koşulları” kavramını gündeme getirmektedir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, doğruluk kavramının felsefi ve dilbilimsel kökenlerine genel hatlarıyla değinildikten sonra doğruluk koşullarının¹ nasıl belirlendiği incelenmektedir. Ayrıca mutlak gerçeklik, öznel, nesnel, bilimsel doğrulama, kanıtlanabilirlik gibi kavramlar çerçevesinde “doğruluk” meselesi ele alınmaktadır. Çalışmada bilginin geçerliliği, iletişimin sürdürülebilirliği ve konuşurun toplumsal bağlamda hangi ölçütlere göre doğru kabul edilen önermeler sunduğu soruları ayrıntılı biçimde yanıtlanmaya çalışılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde dilsel iletişimin hem anlambilimsel hem de edimbilimsel düzlemde işleyen en temel anlam taşıyıcı yapılarından biri olarak kabul edilebilecek olan önvarsayım kavramı ele alınarak önvarsayımın belirgin özelliklerinden bahsedilecektir. Nihayetinde son bölümde bilginin önemli niteliklerinden olan doğruluk ve bilginin örtük boyutunu temsil eden araçlardan önvarsayım olgusu benzer ve farklı yönleri vurgulanarak tartışılacaktır.

1. Doğruluk ve Doğruluk Koşulları

1.1. “Doğruluk” Kavramı ve “Doğruluk” Kavramının Dilbilimsel Boyutları

Bilgi, insanın deneyim, gözlem, düşünme ve akıl yürütme süreçleri sonunda elde ettiği anlamlı bir çıktı olarak değerlendirilmektedir. Algulama ile başlayan bu süreç, konuşur için bilgiye ulaşma ve onu aktarma ihtiyacıyla şekillenmektedir. Bilginin özellikleri arasında doğruluk, kesinlik, geçerlilik ve tutarlılık gibi kavramlar yer almaktadır. Doğruluk, bilginin gerçeğe uygunluk derecesini betimlemekte, hem felsefi hem de dilbilimsel yaklaşımlarda merkezi bir konumda bulunmaktadır. Bilgi, yalnızca konuşurun zihnindeki bir tasarımın ifadesi olmakla kalmamakta, aynı zamanda doğruluk koşullarını yerine getirdiği ölçüde toplumsal, bilimsel ya da bireysel kabul görmektedir.

Bilgi kuramları, bilginin kaynağı ve doğasını açıklamaya çalışırken doğruluğu sıklıkla nesnellik ilkesine dayandırmaktadır. Bilginin nesnel yönü, farklı konuşurlarda ortak bir algı yaratmakta ve bu algının doğrulama süreçleriyle teyit edilmesi sonucunda bilgiye

¹ Doğruluk koşulları Hirik (2024b; 2025)'e dayanmaktadır.

güvenilirlik kazandırmaktadır. Bu bağlamda, Platon'un *bilgi temelli* (episteme) olarak adlandırdığı bilgi türü, değişmez ve mutlak olandan beslenmekte, doğruluğu ideal formlarla ilişkilendirerek temellendirmektedir. Aristoteles, bilginin varlık ile uygunluk göstermesi gerektiğini ve bir şeyin “ne olduğunun” doğru anlaşılmasının doğrulukla ilişkili olduğunu savunmaktadır (Tepe, 1990, s. 23-27). Modern dönemde Frege (1952), dilsel ifadeler anlam ve gönderim ayrımı yaparak doğruluk kavramının dilin yapısal özellikleriyle bağlantısına işaret etmektedir. Wittgenstein, dil oyunları ve anlam-olgular ilişkisi çerçevesinde doğruluğun, önermelerin dünyayı resmetme derecesine bağlı olduğunu öne sürerken (Hadot, 2015, s. 28), bu yaklaşım bilgi ve doğruluk arasındaki bağı felsefenin farklı ekollerinde birbirine bağlı biçimde ele alan yaklaşımlarla örtüşmektedir. Dilbilimde ise doğruluk, genellikle anlambilim ve edimbilim çerçevesinde değerlendirilmektedir. Anlambilimde doğruluk koşullarının belirlenmesi, bir tümcenin hangi koşullarda doğru veya yanlış kabul edileceğini araştırmayı içerirken Searle için edimbilim, konuşurun niyetini, bağlamı ve anlamın kullanım durumlarını hesaba katmaktadır (2011, s. 162-163). Bu iki yaklaşımın birleştiği noktada, doğruluk koşullarını somut bir çerçeveye oturtmak mümkün olmaktadır. Örneğin Davidson (1967, s. 319), bir dilin anlam kuramının, o dildeki tüm önermelerin doğruluk koşullarını belirlemesi gerektiğini savunurken Dummett (1978, s. 1) anlam ile doğruluk arasındaki ilişkiyi, bir önermeyi anlamının onun hangi şartlar altında doğru olacağını bilmekten ibaret olduğunu öne sürerek açıklamaktadır. Bu yaklaşımlar, doğruluğun dil içindeki konumunu anlamak açısından önemli katkılar sunmaktadır. Doğruluk koşulları, bir önermenin anlam analizinde merkezi bir role sahiptir. Montague Dil Bilgisi, bu doğruluk koşullarını biçimsel araçlarla ifade etmeye çalışmakta, yüklemeler, sabitler ve mantıksal bağlaçlar temelinde her bir önermenin hangi dünyalarda doğru ya da yanlış olduğunu belirleyen kurallar bütünü ortaya koymaktadır (Cable, 2014, s. 37-39).

Türkçe önermeler açısından bakıldığında “Ankara Türkiye'nin başkentidir.” veya “Elma bir meyvedir.” gibi tümceler, doğru kabul edilen ve nesnel gerçeklikle örtüşen örnekler olarak gösterilmektedir. Buna karşın “Elma bir hayvandır.” önermesi, aynı yapısal biçime sahip olsa da nesnel gerçeklikle uyuşmadığı için yanlış değerlendirilmektedir. Burada, doğruluğun hangi ölçütlere göre belirlendiği sorusu gündeme gelmekte ve “doğruluk koşulları” ifadesi bu belirleme süreçlerini karşılamak üzere kullanılmaktadır.

1.2. Doğruluk Koşulları

Doğruluk koşulları, bir önermeye doğru ya da yanlış değerinin atfedilmesini mümkün kılan ölçütler olarak tanımlanmaktadır. Bir önermenin doğruluk koşullarına sahip olması, o önermenin hangi durumlarda ve hangi şartlar altında doğru kabul edileceğini açıkça göstermektedir. Dilbilimde doğruluk koşulu, genellikle “Bir önermenin doğru olabilmesi için nasıl bir durumun var olması gerekir?” sorusuna yanıt vermektedir. Böylece doğruluk koşulları “nesne-dil” ve “üst-dil” ayrımı, mantıksal sembolleştirme, anlam ve gönderim çözümlemesi gibi tekniklerle ele alınmakta ve sistematik biçimde açıklanmaktadır (Tarski, 1944, s. 349, 350).

Doğruluk koşulları üzerine yapılan çalışmalar, bu koşulların hem dilsel hem de toplumsal bağlamda çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Bir önermenin doğruluğunun sorgulanmasında öncelikle ön koşulların sağlanıp sağlanmadığına bakılmaktadır. Bir sözcenin doğruluk değerinden söz edilebilmesi, yalnızca onun yüzeysel biçimde bir iletişim unsuru olmasıyla değil belirli ön koşulları sağlamasıyla mümkün olmaktadır. Ön koşullar, yalnızca dil bilgisel doğrulukla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda sözcenin nesnel gerçeklik ile ilişkilendirilebilir olmasını da şart koşmaktadır. Bu bağlamda, iletişimde yer alan tarafların dilsel, bilişsel ve kültürel yeterliliklerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Özellikle *ana dil konuşurluğu* gibi unsurlar, önermelerin doğru ya da yanlış olarak değerlendirilebilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu yaklaşım, doğruluk kavramını yalnızca mantıksal bir kategori olarak değil aynı zamanda sosyodilbilimsel ve kültürel bağlamlarla ilişkili bir olgu olarak ele almaktadır. Dolayısıyla ön koşullar, doğruluk koşullarının temel taşı niteliğinde olup iletişim sürecinin güvenilirliğini ve anlamın nesnel sınanabilirliğini sağlamaktadır. Doğruluk değerinin belirlenebilmesi için sözcenin ön koşulları karşılaması zorunlu olmakta, bu koşullar ise önermesel değer, doğrulanabilirlik/yanlışlanabilirlik ve ana dil yeterliliği gibi unsurlar çerçevesinde şekillenmektedir. Böylece doğruluk sınamasının yapılabilmesi için sözcenin yalnızca biçimsel değil aynı zamanda anlam bakımından da belirli bir standardı karşılaması sağlanmaktadır.

Önerme niteliği taşımayan tümceler, doğru ya da yanlış olma potansiyelinden yoksun bulunmakta, bu da onları doğruluk sınamasının dışında bırakmaktadır. Örneğin emir tümceleri, duygusal ünlemler veya sorular gibi yapılar, doğruluk değerine sahip olmamakta ve bu nedenle doğruluk koşulları bağlamında değerlendirilmemektedir. Önerme, varsayımdan uzak, bilgi iletimine yönelik bildirimler içermekte ve iletişim sürecinde önemli bir işlev görmektedir (Hadot, 2015, s. 28; Utku, 2014, s. 193). Özellikle Wittgenstein'in yaklaşımında, önermede dil ve düşünce arasında kurulan bağlantı ön plana çıkmaktadır. Ona göre anlamlı önermeler dünyayı resimlemekte ve bir şey durumunun varlığını ya da yokluğunu ileri sürmektedir. Bu tür önermelerin doğruluğu, ilgili şey durumunun gerçek dünyada bulunup bulunmadığının deneysel yollarla sınanması yoluyla ortaya konmaktadır (Russell, 2013, s. 158). Bu doğrultuda önerme değeri taşıyan bir sözce, yalnızca söz dizimsel açıdan tam bir tümce olmakla kalmamakta, aynı zamanda bilgi içerikli bir iletim gerçekleştirilmekte ve doğruluk değerine açık hâle gelmektedir.

Bir önermeye doğruluk değerinin atfedilebilmesi, söz konusu önermenin belirli ölçütleri karşılaması ve buna bağlı olarak ilgili doğruluk sınamalarından başarıyla geçmesiyle mümkün olmaktadır. Bu çalışmada ele alınan ve önermelere doğruluk değeri verilmesini temellendiren doğruluk koşulları, ana hatlarıyla Hirik'te (2025) ortaya konan kuramsal çerçeveden yararlanılarak sistemleştirilmektedir. Böylece çözümleme, ölçütlü, denetlenebilir ve karşılaştırılabilir bir zeminde ilerlemektedir.

Bir sözcenin önerme değerine sahip olması, onu doğruluk açısından değerlendirmeye yeterli kılmamaktadır; söz konusu önermenin *doğrulanabilirlik* ve *yanlışlanabilirlik*

ölçütlerini de karşılaması gerekmektedir. Doğrulanabilirlik, bir önermenin deneysel, gözlemsel veya mantıksal yollarla doğru olduğunun kanıtlanabilmesini ifade etmektedir. Yanlışlanabilirlik ise aynı yollarla önermenin yanlış olduğunun gösterilebilmesi imkânına işaret etmektedir. Bu iki temel ölçüt, önermenin gerçeklik ile ilişkili olup olmadığını anlamaya yönelik kritik bir sınama işlevi görmektedir. Önerme kategorisinde yer alan tümceler, doğruluk sınavasından geçebilmeleri için nesnel bir gerçeklik durumuyla ilişkilendirilmek zorundadır. Örneğin “Demir, sudan daha yoğundur.” veya “Jüpiter, Güneş Sistemi’ndeki en büyük gezegendir.” gibi ifadeler doğrulanabilir önermelerdir. Buna karşın “Mars’ta insanlar doğal olarak yaşayabilir.” veya “Karpuz bir sebzedir.” gibi gerçeğe aykırı tümceler, yanlışlanabilirlik ölçütü çerçevesinde değerlendirilmektedir. Böylece bir önermenin doğru veya yanlış kabul edilmesi, bilgi alanında kullanılan yöntemlerin geçerliliği ve güvenilirliği ile doğrudan bağlantılı bulunmaktadır.

Doğruluk sınavasının etkin ve güvenilir biçimde gerçekleştirilebilmesi için söz konusu dili konuşan bireylerin özellikle ana *dil konuşuru olmaları* da büyük önem arz etmektedir. Ana dil konuşurları, ilgili dilin yapısal özelliklerini, sözcük dağarcığını ve kültürel arka planını içgüdüsel biçimde kavrayarak önermelerin doğruluk değerini daha sağlıklı biçimde değerlendirebilmektedir. Ana dili konuşurları, sözcelerdeki incelikleri, çağrışımları ve kültürel gönderimleri doğrudan algılayabilmekte, böylece doğruluk sınavasını daha güvenilir biçimde gerçekleştirebilmektedir. Örneğin “Türkiye’nin en uzun nehri Fırat Nehri’dir.” önermesi, Türkçeyi ana dili olarak konuşan bir birey tarafından anında yanlış olarak tanımlanabilmektedir. Buna karşılık Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenen bir birey, kültürel bilgi eksikliği nedeniyle bu tür bir değerlendirmeyi ya eksik ya da hatalı yapabilmektedir. Bu durum, doğruluk sınavasında yalnızca dil bilgisel yeterliliğin değil kültürel bağlam bilgisinin de önemli olduğunu göstermektedir.

Doğruluk ön koşullarının sağlanmasının ardından bir önermenin doğru olarak değerlendirilebilmesi için temel koşulların da yerine getirilmesi gerekmektedir. Temel koşullar, yalnızca önermenin mantıksal yapısına değil aynı zamanda içerik ve bağlamla olan ilişkisinin nesnellik, kanıtlanabilirlik ve toplumsal uzlaşma gibi ölçütlerle desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. Temel koşulların başında yer alan *uygunluk* ilkesi, bir önermenin doğruluk değerini belirlemede en önemli ölçütlerden biri olarak kabul edilmektedir. Uygunluk, sunulan bilginin dış dünya gerçekliğiyle örtüşmesini zorunlu kılmaktadır. Bu ilkeye göre bir önermede ifade edilen durumun, gözlemlenebilir ve deneyimlenebilir gerçeklikle uyum içinde olması gerekmektedir. Örneğin “Nil Nehri Afrika’nın en uzun nehridir.” önermesi, gerçek dünyadaki coğrafi verilerle uyumlu olduğu için uygunluk ilkesini karşılamaktadır. Buna karşılık “Kızıldeniz dünyanın en büyük okyanusudur.” önermesi, gerçeklikle örtüşmediği için uygunluk ilkesine aykırı düşmektedir. Uygunluk ilkesini temel alan doğruluk kuramı, doğru bilginin ölçüsünü dış dünyaya gönderimle belirlemektedir. Bilginin nesnel gerçeklik ile tutarlı olması, doğruluk değerinin pekişmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla uygunluk koşulu, bilginin gönderimsel anlamı ile gerçek dünya olguları arasındaki bağın kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağı kuramayan önermeler, diğer doğruluk ölçütlerini sağlasa dahi doğru

olarak kabul edilmemektedir ve dolayısıyla bir önermenin uygunluk ölçütünü karşılaması, doğruluk değerinin vazgeçilmez bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir.

Doğruluk değerinin belirlenmesinde *nesnellik* ilkesi temel bir rol üstlenmektedir. Nesnellik, bir önermenin doğruluk sınamasında, konuşurun kişisel yargı ve duygularından arındırılmış olmasını şart koşmaktadır. Bu ilkeye göre ifade edilen bilgi, bireysel algıdan bağımsız, herkes tarafından gözlemlenebilir ve kanıtlanabilir olmalıdır. Örneğin “Su 0°C’de donar.” önermesi, herhangi bir kişisel yargı içermediği ve deneysel yollarla doğrulanabildiği için nesnellik ilkesine uygundur. Buna karşılık “Kışın kar yağması çok güzeldir.” gibi bir önerme öznel bir değer yargısı içerdiğinden nesnellikten uzak kalmaktadır. Nesnel önermeler, bilgi iletiminin güvenilirliğini artırmakta ve iletişimde ortak bir gerçeklik zemini oluşturmaktadır. Nesnellik, doğruluk değerinin evrenselleşmesini ve farklı bireyler arasında tutarlılık sağlamasını mümkün kılmaktadır. Bu nedenle, doğruluk koşullarını yerine getirmek isteyen önermelerin nesnellik ilkesi doğrultusunda düzenlenmesi beklenmektedir.

Akıl yürütme, doğruluk koşullarının sağlanmasında önemli bir içerik olarak görünmektedir. Akıl yürütme, mevcut bilgileri kullanarak mantıksal çıkarımlar yoluyla yeni bilgiler üretmeyi amaçlamaktadır. Bu süreçte kullanılan öncüllerin doğruluğu, ulaşılan sonucun da doğruluk değerini belirlemektedir. Örneğin “Tüm kuğular beyazdır.” ve “Bu bir kuğudur.” önermelerinden “Bu kuğu beyazdır.” sonucu çıkarılmakta ve öncüller doğruysa ulaşılan sonuç da doğru olmaktadır. Ancak öncüllerin yanlışlığı, sonuç üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Akıl yürütme sürecinde doğruluğun korunabilmesi için başlangıç verilerinin güvenilir olması gerekmekte ve bu süreçte deneyim, gözlem ve bilimsel yöntemlerle elde edilmiş bilgiler esas alınmaktadır. Mantıksal çıkarımlarla desteklenen önermeler, doğruluk ölçütlerini daha sağlam bir zeminde karşılamaktadır. Sonuç olarak akıl yürütme süreci, bilginin mantıksal geçerliliğini destekleyerek doğruluk sınamasının temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır.

Akıl yürütmenin dayandığı verilerin güvenilirliği kadar, bu verilerin nasıl elde edildiği de doğruluk açısından belirleyici olmaktadır. Bu noktada bireysel deneyim ve yaşantı devreye girmektedir. Deneyim ve geçmiş yaşantılar, doğruluk değerinin belirlenmesinde doğrudan etkili olan önemli ölçütler arasında yer almaktadır. Bir önermenin doğruluğuna hükmedebilmek için konuşurun bu bilgiyi doğrudan deneyimlemiş olması gerekmektedir. Örneğin “Yağmur yağduğunda yerler ıslanır.” önermesi, herkesin yaşamı boyunca birçok kez deneyimlediği bir olguyu yansıttığı için doğruluk değerine sahiptir. Deneyim, bilgiyi yalnızca teorik değil, aynı zamanda pratik bir zeminde de sınanabilir kılmaktadır. Kişisel gözlemler ve yaşantılar, bilginin güvenilirliğini artırmakta ve doğruluk sınamasını desteklemektedir. Geçmiş yaşantılara dayalı bilgiler, iletişim sürecinde ortak gönderim noktaları oluşturarak anlamı ve doğruluğu pekiştirmektedir. Deneyimle desteklenmeyen önermeler ise doğruluk sınamasından geçmekte zorlanmaktadır. Ancak deneysel doğrulama, her durumda yeterli olmayabilir, bu nedenle bilgiye nesnel temellerde ulaşmayı sağlayan kanıtlanabilirlik ölçütü önem kazanmaktadır.

Kanıtlanabilme, doğruluk koşulları arasında merkezi bir yer tutmaktadır. Bir önermenin doğru kabul edilebilmesi için yalnızca sezgiye veya inanca dayanmaması, aksine nesnel ölçütlerle kanıtlanabilir olması beklenmektedir. Kanıtlanabilir bir önerme, deney, gözlem ya da mantıksal çıkarımlarla desteklenebilmektedir. Örneğin “İnsan vücudunda 206 kemik bulunmaktadır.” önermesi, anatomi biliminin verileriyle kanıtlanabilir niteliktedir. Buna karşın “Mavi renk insanı daha mutlu eder.” gibi tümceler, bireysel deneyimlere dayalı olduğu için kanıtlanabilirlik açısından zayıf kalmaktadır. Kanıtlanabilirlik, bilginin nesnel sınamalarla test edilmesini ve böylece doğruluğun güvence altına alınmasını sağlamaktadır. Kanıtlanamayan önermeler, doğruluk sınamasını geçememekte ve inanç ya da kanaat düzeyinde kalmaktadır. Kanıtlanabilirlik, bireysel düzlemi aşan ölçütler getirirse de bir bilginin toplumsal düzlemde ne derece kabul gördüğü de doğruluk değerini etkileyebilmektedir.

Bir önermenin doğruluk değerini güçlendiren toplumsal bir ölçüt olarak öne çıkan herkesçe kabul görmürlük ölçütüne göre belirli bir bilgi geniş bir topluluk tarafından sorgusuz sualsiz kabul ediliyorsa doğruluk değerinin daha yüksek olduğu varsayılmaktadır. Örneğin “Dünya yuvarlaktır.” önermesi, bilimsel bulgular ve yaygın toplumsal kabul sayesinde doğruluğu herkesçe onaylanan bir bilgi hâline gelmiştir. Herkesçe kabul gören bilgiler, uzun yıllar boyunca test edilmiş, sınanmış ve üzerinde geniş uzlaşa sağlanmış içerikler sunmakta ve bu nedenle iletişim sürecinde şüphe uyandırmadan kullanılabilir. Ancak herkesçe kabul edilmiş olmanın tek başına mutlak doğruluğu garanti etmediği de göz önünde bulundurulmalıdır. Yine de toplumsal ve bilimsel uzlaşa, bilginin doğruluk sınamasından geçmesini kolaylaştırmaktadır. Toplumsal uzlaşıya dayalı bilgiler, genellikle şüpheden uzak olarak değerlendirilmekte ve bu durum doğruluk koşullarının başka bir boyutunu ortaya koymaktadır.

Bir önermenin doğruluk sınamasında kullanılan şüpheden uzaklık, doğruluğundan taraflarca tereddüt edilmeyen, genel kabul gören bir nitelik taşıması durumunu anlatmaktadır. “Bir haftada yedi gün vardır.” gibi bir önerme, herkes tarafından bilinen ve doğruluğu hakkında şüphe duyulmayan bilgiler içermektedir. Şüpheden uzak bilgiler deneyim, gözlem veya bilimsel yöntemlerle desteklendiği için kolaylıkla doğrulanabilmektedir. Bu tür bilgiler, iletişimde güven ortamı oluşturmada ve tarafların ortak bir gerçeklik algısında buluşmasına imkân tanımaktadır. Şüpheden uzak olmayan önermeler, doğruluk sınamalarında tartışma ve belirsizliklere yol açmakta ve bu nedenle doğruluk koşullarını karşılamak isteyen önermelerin kuşku barındırmayan bilgiler içermesi, doğruluğun kesinlik ve güvenilirlik temelinde pekiştirilmesine katkı sağlamaktadır. Ancak şüpheden uzaklık dahi, zaman ve mekândan bağımsız geçerliliği ifade eden mutlak gerçekliğin güvenilirliği kadar güçlü olmayabilir.

Mutlak veya salt gerçeklik, doğruluk koşulları arasında en yüksek güvenilirlik düzeyine sahip ölçütlerden birini oluşturmaktadır. Mutlak gerçeklik zaman, mekân veya kişisel bakış açılarından bağımsız olarak geçerliliğini koruyan bilgiler için kullanılmaktadır. Örneğin “Yerçekimi Dünya üzerinde tüm cisimleri aşağı doğru çeker.” tümcesi, farklı zamanlarda ve yerlerde geçerliliğini koruyan mutlak bir gerçeklik örneği sunmaktadır.

Mutlak gerçeklik kavramı, doğruluk değerinin evrensellik kazanmasını sağlamaktadır. Eğer bir bilgi, her koşulda aynı sonuçları veriyor ve farklı bireyler tarafından aynı şekilde gözlemlenebiliyorsa o bilgi mutlak gerçeklik kapsamında değerlendirilmektedir. Mutlak gerçeklikle örtüşmeyen bilgiler ise doğruluk sınavını geçememekte ve göreceli nitelikte kalmaktadır. Bununla birlikte her bilgi mutlak gerçeklik ölçütüyle değerlendirilemez ve özellikle değer yargıları içeren önermelerde konuşur bakış açısı belirleyici hâle gelmektedir.

Önermenin doğruluk değerini etkileyebilecek önemli bir unsur olarak değerlendirilebilecek olan konuşur bakış açısının, bir olayın ya da bilginin sunumu sırasında açıkça belirtilmesi, doğruluk sınavında oluşabilecek belirsizliklerin önüne geçmektedir. Örneğin “Fransız Devrimi özgürlük getirmiştir.” tuncesi, devrimi destekleyenlerin bakış açısına göre doğru kabul edilmektedir. Ancak aynı olay, farklı bir topluluk tarafından olumsuz sonuçlar doğurduğu gerekçesiyle farklı yorumlanabilmektedir. Bu nedenle doğruluk koşullarını sağlamak isteyen bir önermede, konuşur bakış açısının açık biçimde ifade edilmesi gerekmektedir. Aksi hâlde aynı bilgi farklı doğruluk değerlerine tabi tutulabilmekte, buna karşılık konuşur konumunun açıklanması, doğruluk sınavında açıklık ve tarafsızlık sağlamaktadır.

Bağlam, bir tuncenin anlamını, kullanım biçimini ve doğruluk değerini belirleyen, söylemin üretildiği zamansal, mekânsal, kültürel ve sosyal unsurların bütünüdür. Bir sözcenin taşıdığı anlam ise yalnızca sözcüklerin dizilişine değil aynı zamanda tuncenin hangi koşullar altında ve hangi katılımcılar arasında kullanıldığına da bağlı olarak şekillenmektedir. Ancak bu temel koşulların sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi için her zaman bağlam bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır. Bir önermenin uygunluk taşıyıp taşımadığı, nesnel olup olmadığı veya deneyime dayanıp dayanmadığı gibi ölçütler, ancak o önermenin ait olduğu bağlamda sınanabilmektedir. Bağlamdan koparılan bir önerme, temel koşulların herhangi birini sağlasa bile doğruluk sınavından geçemeyebilmektedir. Bu nedenle bağlam hem doğruluk koşullarının hem de bu koşulları şekillendiren temel unsurların ayrılmaz bir parçası olarak işlev görmektedir. Söz konusu kavram, bir ifadenin anlamının ve kullanımının oluştuğu zamansal, mekânsal, kültürel ve sosyal ortamı ifade etmektedir. Bağlamın oluşumunda etkili olan unsurlar arasında söylemin gerçekleştiği zaman dilimi, fiziksel ortamın koşulları, iletişime katılan konuşurlar arasındaki sosyal ve hiyerarşik ilişkiler ile kültürel beklenti ve normlar gibi çeşitli etkenler yer almakta olup bu etkenler ifadenin anlamını, yoruma açıklığını ve doğruluk değerinin değerlendirilmesini doğrudan şekillendirmektedir. Örneğin “Dışarıda hava çok soğuk.” önermesinin doğru ya da yanlış olarak değerlendirilmesi, bu sözün söylendiği zamana ve mekâna bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bağlamın değişmesi, önermenin doğruluk değerini de değiştirebilmekte ve dolayısıyla bağlamdan bağımsız bir doğruluk değerlendirmesi yapmak çoğu durumda mümkün olmamakta, ifadelerin doğruluğu bağlam içinde sınanmaktadır. Benzer biçimde “Sınav ertelendi.” önermesi, yalnızca belirli bir zaman ve grubun bağlamında doğru bir bilgi taşımaktadır. Başka bir grup veya tarih söz konusu olduğunda bu önermenin doğruluk değeri geçersiz hâle gelmektedir. Bu nedenle bağlam, doğruluk koşullarının sağlıklı işlenmesi için vazgeçilmez bir unsur olarak kabul

edilmektedir. Bağlam dikkate alınmadığında önermeler yanlış ya da eksik değerlendirmelere maruz kalmaktadır.

Doğruluk koşulları, bir önermenin nesnel gerçeklik ya da kuramsal bağlamla ne ölçüde örtüştüğünü değerlendirmek üzere geliştirilen kuramsal zeminler olup bu bağlamda önerme, yalnızca biçimsel yapısı bakımından değil aynı zamanda içerdiği bilgi ile dış dünya arasındaki ilişkinin nesnelliği bakımından da sınıanmaktadır. Değerlendirme sürecinde, söylemin üretildiği bağlam, zaman ve mekân durumu, konuşur konumu ve gönderimsel açıklık gibi etkenler önermenin doğruluk değerini doğrudan belirleyici bir işlev üstlenirken buna karşılık konuşurun duygusal tutumu, bireysel inançları veya retorik biçim tercihi gibi unsurlar, doğruluk değerinin nesnel niteliğini dönüştürmemekte, yalnızca ifadenin algısal boyutunda farklılık yaratmaktadır. Bu çerçevede doğruluk sınamasının nesnel ölçütlere dayalı ve sağlıklı biçimde yürütülebilmesi için doğruluk değerine doğrudan müdahalede bulunan durumlar ile yalnızca sunum ve algı düzeyinde etkili olan etkenlerin titizlikle birbirinden ayrıştırılması gerekmektedir.

Doğruluk koşullarını etkileyen durumlar, bir önermenin doğruluk değerinin hangi koşullarda ve hangi değişkenlere bağlı olarak değerlendirileceğini belirlemektedir. Nakamura'ya göre bağlam, zaman ve mekân öğeleri, konuşurun konumu ve ifadenin gönderimsel açıklığı gibi unsurlar, doğruluk sınamasını doğrudan etkilemektedir (2020, s. 252). Örneğin “Şu anda laboratuvardayım.” tümcesi, ancak konuşurun gerçekten laboratuvarda bulunması durumunda doğru kabul edilebilmektedir. Sözcüklerin belirsizliği de doğruluk koşullarını güçleştirmekte, “Yakın zamanda toplantı yapılacak.” gibi bir tümce, “yakın zaman” kavramının kesin olmayışı nedeniyle doğruluk değerlendirmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca araştırmacıya göre önermedeki vurgu değişiklikleri (Ör. “Ödevi Ahmet yaptı.” ve “Ahmet ödevi yaptı.”) dinleyicinin doğruluk algısını etkileyebilmektedir. Napoletano içinse bilimsel veya deneysel veriyle desteklenebilen önermeler, gerçeklik düzlemi ile doğrudan ilişkilendirilebilmekte ve doğruluk değerleri daha güvenilir biçimde sınanabilmektedir (2019, s. 541). Sonuç olarak bağlam, gönderim açıklığı ve gerçeklik gönderimi gibi etkenler doğruluk koşullarının belirlenmesinde temel rol oynamaktadır.

Doğruluk koşullarını etkilemeyen durumlar ise bir önermenin doğru veya yanlış oluşunu değiştirmemekte ancak bununla birlikte ifadenin sunuluş biçimini dolaylı olarak etkileyen unsurları kapsamaktadır. Papafragou'ya göre konuşurun duygusal durumu, üslubu veya kişisel inançları, önermenin nesnel doğruluk değerini dönüştürmemekte, yalnızca ifadenin algısal boyutunda değişiklik yaratmaktadır (2006, s. 1688). Örneğin “Çiçekler güzel kokar.” tümcesi, ister öfkeyle ister neşeyle söylensin ifade ettiği nesnel gerçeklik sabit kalmakta ve değişmemektedir. Araştırmacı, retorik üslubun veya sunuş tarzının da doğruluk koşullarını etkilemediğini, örneğin “Ay Dünya'nın doğal uydusudur.” gibi bir tümcenin ne şekilde dile getirilirse getirilsin, ayın fiziksel niteliğinin değişmediğini vurgulamaktadır. Ayrıca Papafragou, bilgi kipliklerinin de doğruluk koşullarını doğrudan etkilemediğini “Yarın yağmur yağabilir.” gibi bir örnek üzerinden açıklamakta ve bu tümcenin yalnızca konuşurun bir olasılık öngörüsünü yansıttığını ve yağmurun gerçekten

yağıp yağmayacağına dair nesnel durumu belirlemediğini ileri sürmektedir (2006, s. 1689). Sonuç olarak Papafragou'nun yaklaşımına göre kişisel tutumlar, duygular ve kiplikler, önermelerin doğruluk değerini değil yalnızca sunum ve algılama biçimini etkilemektedir.

2. Önvarsayım Kavramı ve Önvarsayım Kategorileri

2.1. Önvarsayım Kavramı ve Önvarsayımın İfade Ettikleri

Önvarsayım, bir önermenin doğruluk değerinden bağımsız biçimde iletişim sürecinde taraflar arasında paylaşıldığı varsayılan ve açıkça ifade edilmeksizin mevcut olduğu kabul edilen örtük bilgi bütünüdür. Vardar ve diğerlerine (1980, s. 206) göre bu tür bilgiler söylem içerisinde çoğunlukla yüzey yapıda açık biçimde yer almazken İmer ve diğerleri (2011, s. 204), iletişimin sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmez bir rol üstlendiğini düşünmektedir. Konuşur, sözcüsüne bu bilgileri eklemleyerek yalnızca dilsel ekonomiyi sağlamakla kalmamakta aynı zamanda muhatabın bilişsel yükünü azaltarak etkili ve hızlı bir anlam aktarımına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda önvarsayımlar, konuşurun doğrudan dile getirmedeği ancak muhatabın bağlam, ortak bilgi, kültürel deneyim ve sezgisel çıkarımla ulaştığı bilişsel öncülleri kapsamaktadır. Örneğin “Murat, bugün arabasını tamire götürdü.” tümcesi, Murat adında bir bireyin varlığını, bu bireyin bir arabaya sahip olduğunu ve söz konusu arabanın arızalı olduğunu örtük biçimde varsaymaktadır. Benzer şekilde “Öğrenciler sınavdan sonra kütüphaneye gitti.” tümcesi de öğrencilerin sınava girdiği, sınavın daha önce gerçekleştiği ve bir kütüphanenin mevcut olduğu bilgilerini önvarsaymaktadır. Bu tür örneklerde görüldüğü üzere önvarsayımlar, dinleyicinin iletişimdeki bilgi boşluklarını bilişsel olarak tamamlamasını kolaylaştırmakta ve bu yönüyle söylemin anlam bütünlüğüne katkı sunmaktadır.

Önvarsayımlar, yalnızca yapısal değil aynı zamanda edimbilimsel bağlamda da dilsel anlamın çözümlenmesinde temel bir araç olarak değerlendirilmektedir. Sperber ve Wilson'a (2007, s. 365) göre önvarsayımlar, sezdirim, bağlamsal çıkarım ve edimsel güç gibi edimbilimsel kavramlarla birlikte dilin örtük anlam yapılarının çözümlenmesinde temel işlev görmektedir. Bu bağlamda önvarsayım, bir anlam taşıyıcısı olmanın yanı sıra aynı zamanda bağlamın aktif bir yapı taşıdır. Akboğa (2023, s. 99), önvarsayımların bir önermenin olumlu ya da olumsuz biçimde sunulmasından bağımsız olarak geçerliliğini koruduğunu vurgulamaktadır. Örneğin “Ali sınıfın en çalışkan öğrencisidir.” ve “Ali sınıfın en çalışkan öğrencisi değildir.” tümceleri, anlamca farklı olsalar da her ikisi de *Ali* isimli bir bireyin ve bir sınıfın varlığını varsaymaktadır. Bu durum, önvarsayımların yüzey yapısının olumsuzlanmasına rağmen derin yapıda geçerliliğini sürdürdüğünü dolayısıyla *olumsuzlamaya dirençli* yapılara sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte önvarsayımların *uzlaşım*sal nitelik taşıdığı da dikkate değerdir. Atlas'a ve Akboğa'ya göre önvarsayımlar iletişimin katılımcıları arasında gizli bir uzlaşmaya dayanmakta dolayısıyla bu tür bilgiler önceden edinilmiş, toplumsal hafızada yer etmiş ve sorgulanmaksızın kabul edilen yapılar olarak işlev görmektedir (2006, s. 50; 2023, s. 100). Bu uzlaşım sal yapı, hem bireysel hem de kültürel ve toplumsal bilgi birikiminin iletişimde aktif biçimde devreye girmesine olanak tanımaktadır. Bu durum, iletişimde yer alan tarafların belirli bilgi yapılarını önceden paylaştığı varsayımını temellendirmekte ve söylemin anlaşılabilirliğini

artırmaktadır. Böylece bir önermede yer alan dilsel işaretler yalnızca bireysel düzlemle sınırlı kalmayıp kültürel ve toplumsal bilgi dağarcığında da bir karşılık bulmakta, iletişimin başarısı da bu ortak zeminin varlığına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu çerçevede önvarsayımlar, konuşurun sözcesinde kodladığı ancak doğrudan dile getirmediği, muhatabın ise önceden bildiği ya da bağlamdan çıkarım yoluyla erişebileceği bilgileri kapsamaktadır. Bununla birlikte söz konusu bilgiler Levinson için yalnızca bağlamın uygun olduğu durumlarda işlevsel hâle gelmektedir (2003, s. 205). Nitekim Atlas ve Turan, çalışmalarında önvarsayımların taraflar arasında tartışmaya açık olmayan, kesin ve sabit bilgiler olarak işlem gördüğünü ve bu yönüyle doğruluğu sorgulanmaksızın iletişimde arka plan bilgisi olarak kabul edildiğini vurgulamaktadır (2006, s. 50-51; 2008, s. 13). Öte yandan Levinson'un (2003, s. 167) da dikkat çektiği üzere belirli bağlamsal koşullarda önvarsayımlar işlevsiz hâle gelebilmekte ya da reddedilebilmektedir. Bu durum, önvarsayımların bağlamdan tamamen bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Söz konusu dilsel yapılar, sözcenin yüzey yapısında doğrudan seçilemese de edimbilimsel bir söylem çözümlemesi aracılığıyla derin yapıda konumlanan örtük anlam katmanları olarak görünür hâle gelmekte ve iletinin bütüncül anlam dokusuna etki etmektedir. Bu bağlamda dilsel ifadelerin içerisine stratejik olarak yerleştirilen önvarsayımsal unsurlar, yüzeydeki anlam ile derin yapı arasındaki bütünlüğü korumakta ve söylemin tutarlılığını sağlamaktadır.

Önvarsayımın en temel özelliklerinden biri *gerektirme* ilişkisidir. Bir önermenin doğru ya da yanlış olması fark etmeksizin anlamlı olabilmesi için bazı bilgilerin önceden kabul edilmesini zorunlu kılmaktadır. “Bu yıl da sınıf başkanı Ayşe oldu.” tümcesi, sınıfın varlığı, bir başkanlık uygulamasının olduğu ve Ayşe adında bir bireyin bulunduğu gibi bilgileri önvarsayarken ayrıca *da* bağlacı, Ayşe'nin daha önce de bu görevi üstlendiğinin sezilmesini sağlamaktadır. Bu durum, her önvarsayımın arka planında mantıksal bir gerektirme ilişkisi barındırdığını ve bu bilgilerin ifade dışı ancak zorunlu olduğunu göstermektedir. Söz konusu bu içerik, önermenin doğruluğu ya da yanlışlığı sorgulanmadan varsayılmaktadır diğer bir deyişle önermede kullanılan ifadenin anlaşılabilirliği bu varsayımların kabulüne bağlı bir görünüm sunmaktadır. Bu yönüyle önvarsayımlar, dilsel ifadenin arkasındaki örtük bilgileri zorunlu olarak beraberinde getirmektedir. “Müzik öğretmeni yine geç kaldı.” ve “Müzik öğretmeni yine geç kalmadı.” gibi iki tümce birbirine zıt içerikler taşımalarına rağmen her ikisi de “müzik öğretmenin daha önce de geç kaldığı” önvarsayımını zorunlu olarak içermektedir. Çünkü *yine* belirteci, geçmişte benzer bir olayın yaşandığını varsaymakta ve bu geçmiş olay bilgisi olmadan her iki tümce de anlamsal bağlamdan yoksun kalmaktadır. Dolayısıyla tümceye eklenen belirtecin etkisiyle ifadenin doğruluk değerinden bağımsız olarak bir önceki geç kalma olayı da zorunlu olarak kabul edilmiş olmaktadır. Wilson ve Sperber de, önvarsayımsal davranışların tipik bir niteliği olarak gerektirmeleri içerdiğini belirtmekte ve aynı doğruluk koşullarına sahip tümcelerin bu nedenle anlamsal bakımdan özdeş olması gerektiğini vurgulamaktadır. Standart bir doğruluk koşulu yaklaşımıyla oluşturulan anlamsal betimlemenin, betimlenen tümcenin tüm gerektirdiklerini içermesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu yaklaşımı temellendirmek üzere Wilson ve Sperber (1979, s. 303-304) aşağıdaki örnekleri

sunmakta ve (1) numaralı tümcenin gerektirdikleri arasında (2a)-(2f) maddelerinin yer aldığını ileri sürmektedir:

(1) *Bill'in babası kitap yazmaktadır.*

(2) a. Bill var olmaktadır.

b. Bill'in bir babası bulunmaktadır.

c. Birisi kitap yazmaktadır.

d. Bill'in bir ebeveyni kitap yazmaktadır.

e. Birinin babası bir şey yapmaktadır.

f. Birisi bir şey yapmaktadır.

Söylem üretiminde konuşur, öncelik verdiği içeriği iletmek üzere temel söz dizimsel yapıyı biçimlendirmekte ve amaçladığı anlamı bu yapıya yerleştirmektedir. “Kardeşim geçen hafta İzmir’e taşındı.” tümcesinde konuşurun esasen aktarmak istediği, kardeşinin taşınmış olması ya da bu taşınmanın zamanıdır. Bu bağlamda, kardeşin varlığına dair bilgi, konuşurun iletmek istediği anlamın içinde değil dışında konumlanmakta, bir önvarsayım olarak geri planda yer almaktadır. Dolayısıyla önvarsayımsal içeriklerin *odaksıl* bilgi olmadıkları, yani anlamın merkezinde değil çevresinde buldukları anlaşılmaktadır. Bu dışsallık, yüzey yapıda görünür olmamakta, derin yapıda sezilmektedir. Konuşurun asıl vurguladığı unsurlar (taşınma eylemi, taşınılan yer ve zaman) dinleyicinin bilişsel sürecinde öncelikli olarak değerlendirilmekte, kardeşin varlığı ve İzmir’in bir yerleşim yeri olduğu bilgisi ise iletişimin temel hedefi dışında bırakılmaktadır. Ancak bu durum, taraflar arasında ortak bir bağlamın bulunması hâlinde geçerlilik kazanmaktadır. Aksi takdirde, alıcı açısından “İzmir’e taşınan bir kardeşin varlığı” zihinsel bir eksiklik yaratmakta ve bu eksiklik, dünya bilgisi, deneyimsel arka plan ve bağlamsal ortaklık yoluyla giderilebilmektedir.

Önvarsayımın sayılması gereken önemli bir niteliği de daha önce sınanmış ve doğruluğu kabul edilmiş bilgilere *gönderimde bulunma* işlevidir. Söz konusu bu işlev, konuşurların söylem sırasında bilginin tekrarına düşmesini engellemektedir. “Ali, eşiyile birlikte seyahate çıkmıştır.” tümcesi, Ali’nin evli olduğu bilgisine gönderimde bulunması bakımından anlam taşımaktadır. Karısı bulunan bir kişinin evli olduğu açıktır ve Ali’nin de karısı olduğuna göre evli olduğu bilgisi kesinlik düzeyinde sunulmaktadır. Odaksıl olmayan bu bilgiler, dünya bilgisi ve ortak deneyimlere gönderimde bulunmaları açısından yüksek değer taşımaktadır. Atlas (2006, s. 29), önvarsayımların hem dünya bilgisine hem de deneyimsel veriye gönderimde bulunma niteliğini vurgulamak üzere şu örneği sunmaktadır: “Schleswig-Holstein Danimarka’dan ayrıldıktan sonra Prusya ile Avusturya çekişmiş bulunmaktadır.” Atlas’a göre Schleswig-Holstein’in bir zamanlar Danimarka’dan ayrıldığı düşüncesi tümcenin açık anlamına dâhil edilmemektedir. Ancak “Schleswig-Holstein’in Danimarka’dan ayrılmasından sonra” ifadesinin bir gönderime sahip olabilmesi için bu önvarsayımın gerekliliği gizli şekilde varlık göstermektedir.

Önvarsayımlar, dilin yapısal unsurlarına gömülü olarak biçimlenerek bağlaç, belirteç ve kiplik gibi unsurlar aracılığıyla stratejik biçimde iletilmekte; bağlamla birlikte güncellenerek sabit değil dinamik ve işlevsel bir bilgi aktarımı sağlamaktadır. Görülmektedir ki önvarsayımlar, hem yapısal hem de işlevsel yönleriyle iletişim sürecinin vazgeçilmez bileşenlerinden biridir. Edimbilim bağlamında değerlendirildiğinde bu unsurlar dilsel örtüklükten öte bir işlev üstlenmekte ve bağlamın inşasını düzenleyen ve söylemin bütüncülüğünü sağlamlaştıran önemli yapısal unsurlar hâline gelmektedir. Önvarsayımların olumsuzlama karşısında dirençli, bağlama duyarlı, uzlaşımsal ve sezgisel çıkarıma dayalı yapıları, dilin işleyişine ve anlamın üretimine yönelik çözümlenelerde derinlemesine incelenmeyi gerekli kılmaktadır. Bu nedenle önvarsayım olgusu, yalnızca dilbilimsel değil aynı zamanda bilişsel, toplumsal ve kültürel bağlamları da dikkate alan çok katmanlı bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

Önvarsayımın dilsel işleyişi, tekil bir biçimde gerçekleşmeyip çeşitli kategorilerle ortaya çıkmakta ve bu çeşitlilik ise önvarsayımın işlevsel ve biçimsel boyutlarını anlamada belirleyici bir rol oynamaktadır. Çünkü bir ifadenin taşıdığı örtük bilginin doğası, onun hangi önvarsayım kategorisine ait olduğunu belirlemekte ve bu ayırım, söylemin anlamını ve dinleyici üzerindeki etkisini doğrudan biçimlendirmektedir. Dolayısıyla önvarsayımın kuramsal çerçevesiyle birlikte kategorik sınıflandırılması, hem kavramsal çözümlenmeyi derinleştirmekte hem de dilsel kullanım örüntülerinin sistematik biçimde anlaşılmasına imkân tanımaktadır. Bu bakış açısıyla önvarsayımın dil bilgisel alt yapıdan yararlanarak anlamsal çeşitliliğini ortaya koyan temel kategoriler, aşağıda örnekleriyle birlikte açıklanmıştır.

2.2. Önvarsayım Kategorileri

Önvarsayım ile ilişkili yaklaşımlar belirli çerçeveler içinde şekillenmiş görünmekle birlikte aynı kesinlik kategoriler ve sınıflandırma önerileri için söz konusu değildir. Yılmaz, edimbilim eksenli çalışan araştırmacıların önvarsayım tiplerinde ortak paydaya ulaşamadıklarını vurgulayarak sınıflandırmaların çeşitliliğine dikkat çekmekte ve bu bağlamda anlambilimsel, edimbilimsel, olgusal/varoluşsal (gönderimsel), kıyaslamalı, değişim bildiren, sözlüksel, karşı-olgusal, yapısal ve mantıksal önvarsayımlar gibi birbirinden bağımsız ölçütlerle geliştirilen dokuz ayrı başlıktan söz etmektedir (2020, s. 48-49).

Yule (1996, s. 27), önvarsayım ile ilgili kapsamlı betimlemelerde bulunan ve önvarsayım kategorilerine vurgu yapan önemli araştırmacılarından biridir ve çalışmasında “potansiyel önvarsayımlar”ın ancak belirli konuşma bağlamlarında “gerçek önvarsayımlar”a dönüşebileceğini belirtmektedir. Ona göre sözcük, sözcük öbeği ya da belirli tümce şablonlarının ancak yer aldığı söylem durumunda bir varsayım ortaya çıkardığı kabul edilmelidir. Örneğin “Ayşe’nin kedisi çok oyuncudur.”, “Ayşe’nin kedisi oyuncu değildir.” ve “Ayşe’nin ağabeyi iki keman satın aldı.” gibi cümleler, iyelikli yapının getirdiği bir önkoşul dâhilinde aynı varoluşsal önvarsayımı içermektedir: “Ayşe’nin bir kedisi/ağabeyi vardır”. Yule, bu tür varoluşsal önvarsayımların yalnızca iyelik eklerinde değil “Norveç Kralı”, “şehir tiyatrosu” ya da “komşu çocuğu” gibi belirli ad öbeklerinde de doğal olarak

bulduğunu hatırlatmaktadır. Ayrıca araştırmacı, “Herkes p’nin doğru olduğunu bilir.” formundaki kalıplarda da ayrı bir önavsayım tipinin belirdiğini savunmaktadır. Örneğin “Herkes Elif’in doktor olduğunu biliyor.” sözcüğü, Elif’in doktor olduğu bilgisini olgusal önavsayım olarak taşımaktadır. *Bil-*, *farkına var-*, *umut et-*, *pişman ol-* gibi sözcükler, eylemi izleyen bilginin tartışma dışı gerçeklik niteliği taşımasına aracılık etmektedir. Bu doğrultuda “Onun sınavı geçtiğinin farkında değildim.” sözcüğünde sınavı geçtiği, “Söylediğimize üzüldük.” sözcüğünde belirli bir sözün söylendiği, “Onun hasta olduğuna inanıyorum.” sözcüğünde kişinin hasta olduğu, “Erken ayrılması yadırganmadı.” sözcüğünde erken ayrılmanın gerçekleştiği ve “Başardığına sevindim.” önermesinde başarının gerçekleşmiş olduğu bilgileri, yüklemdeki eylemler aracılığıyla tartışma dışı gerçeklikler olarak önavsayılmaktadır. Bu örnekler, olgusal önavsayımın temel işaretleyicisinin yüklemde yer alan sözcük ve sözcük öbekleri olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

Sözlüksel önavsayım² örneklerinde, “Murat çalışmayı bırakmış.” tümcesi, Murat’ın daha önce çalıştığını varsaymaktadır. Bu durum *başla-*, *sürdür-*, *bırak-*, *kes-* gibi eylemler ya da *tekrar*, *yine* gibi belirteçler aracılığıyla kurulan yapılar için de geçerlidir. Nitekim “Yüzmeyi bıraktı.” tümcesi Murat’ın daha önce yüzdüğü, “Şikâyet etmeye koyuldular.” tümcesi şikâyet etmenin daha önce gerçekleşmediği, “Yine sınavı kaçırdın.” tümcesi ise sınavın daha önce de kaçırıldığı varsayımını ortaya koymaktadır. Yapısal önavsayım³ açısından ise “Kim, hangi oyunu kazandı?” sorusu, içinde yer alan yan tümcenin yani “birinin bir oyunu kazandığı” bilgisinin doğru olduğunu varsaymaktadır. Bu bağlamda verilen “Selin, romanını İzmir’de yayımladı.”, “Selin, romanını ne zaman yayımladı?”, “Selin’in romanını yayımladığını hatırlamıyorum.”, “Selin, romanını yayımladığında elektrikler kesildi.”, “Selin’in romanını yayımladığı yayınevi iflas etti.” ve “Selin, romanını tekrar yayımladı.” gibi örneklerde, temel kabul “Selin romanını yayımladı.” önermesidir. Bu cümlelerin her birinde, farklı söz dizimsel kalıplar aracılığıyla ifade edilen bilgiler önermeye çeşitli anlam ilişkileri kazandırmakta ancak bu çeşitlilik, “Selin’in romanını yayımladığı” yönündeki örtük bilginin geçerliliğini ortadan kaldırmamakta, aksine yapının biçimsel özelliklerinden kaynaklanan bir önavsayımsal zorunluluk olarak bu bilgiyi korumaktadır.

Sözlüksel önavsayımın yanı sıra araştırmalarda sıkça anılan bir diğer tür, olgusal olmayan önavsayımdır. Burada, yüklemdeki eylem, öncesindeki önermenin gerçek olmadığı varsayımını tetiklemektedir:

(3)

- a. *Rüyamda pilot olduğumu gördüm.* → Gerçekte pilot değilim.
- b. *Sahilde olduğumuzu hayal ettik.* → Gerçekte sahilde değiliz.
- c. *Hasta numarası yapıyor.* → Gerçekte hasta değil.

² Sözlüksel önavsayım için ayrıca bk. (Yule, 1996, s. 28)

³ Yapısal önavsayım için ayrıca bk. (Green, 1987, s. 74).

Yule, bu örneklerin çoğunda, önvarsayılan olgunun hem yanlış hem de mevcut gerçekliğin tersi olduğunu belirtmekte ve bunu karşı-olgusal önvarsayım başlığı altında değerlendirmektedir. “Arkadaşım olsaydın, beni arardın.” sözcüsü, “*Sen arkadaşım değilsin.*” önvarsayımını barındırarak olgulara aykırı bir anlam üretmektedir (1996, s. 29). Hem olgusal-olmayan hem de karşı-olgusal önvarsayımlar, anlatılanın ardındaki gerçekleşmemiş duruma vurgu yaparak dinleyicinin zihninde “aslında doğru olan”ın zıddını belirginleştirmektedir.

Sonuçta önvarsayım kategorileri üzerinde gerçekleştirilen sınıflandırma girişimleri, dil bilimsel ve söz dizimsel göstergeler aracılığıyla ince detaylı bir ağ oluşturmaktadır. Her bir önvarsayım kategorisi gerek bağlam içi yorum gerek söz dizimsel işaretleyiciler yoluyla iletişimde arka plan bilgisini düzenli biçimde harekete geçirmektedir. Böylelikle önvarsayım kavramı, yukarıda betimlenen kategorik çeşitliliği aracılığıyla konuşurun varsaydığı bilginin dinleyici tarafından nasıl ve hangi göstergeler yoluyla alımlandığını sistematik biçimde açıklamaktadır. Bir bütün olarak bakıldığında önvarsayım kategorileri dilde örtük bilgiyi yönetmenin farklı yollarını temsil etmektedir. Varoluşsal kabuller gönderimin gerçekliğini, olgusal önvarsayımlar tartışmasız doğruluğu, sözlüksel ve yapısal göstergeler ise söz dizimsel-anlamsal kalıpların tetiklediği örtük bilgiyi düzenlemektedir. Olgusal-olmayan ve karşı-olgusal kategoriler, dinleyiciyi gerçekleşmemiş senaryolara yönlendirirken çıkarımsal önvarsayımlar ise önceki söylem deneyimlerini yeniden devreye sokmaktadır. Böylece her bir kategori, konuşurun zihinsel süreçlerinin sonuçlarını dilsel yüzeye taşımakta ve iletişimde arka plan bilgisini harekete geçirerek anlam kurgusunu yönlendirmektedir.

3. Doğruluk, Doğruluk Koşulları ve Önvarsayım Arasında Karşılaştırmalı Bir Çözümleme

Doğruluk, doğruluk koşulları, önvarsayım ve önvarsayım kategorileri, dil felsefesi ve dilbilimin en temel kavramları arasında yer almakta olup her biri anlam, bilgi ve iletişim üzerine yürütülen kuramsal tartışmalarda farklı ama birbiriyle ilişkili boyutları temsil etmektedir. Bu kavramlar, sözcüklerin anlamının belirlenmesi, bilginin iletimi ve doğruluğun saptanması gibi temel sorunlar etrafında şekillenmekte, hem dilin yapısal düzeni hem de iletişim sürecinin işleyişini derinden etkilemektedir.

Doğruluk, genel anlamda bir önermenin nesnel gerçeklikle örtüşme derecesini ifade etmekte ve bu anlamda bilginin temel niteliklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Felsefede Platon, Aristoteles, Frege (1952) ve Wittgenstein (1996) gibi düşünürler tarafından farklı bakış açılarıyla tartışılan doğruluk kavramı, dilbilimsel açıdan da anlambilim ve edimbilim disiplinlerinde önemli bir yer işgal etmektedir. Anlambilimsel yaklaşım, bir önermenin hangi koşullarda doğru ya da yanlış kabul edileceğini belirlemeye çalışırken edimbilimsel yaklaşım, bu önermenin söylem içindeki kullanımı, bağlam ve konuşur niyeti üzerinden anlamını incelemektedir. Bu iki disiplinin ortaklaştığı nokta ise doğruluk koşullarının belirlenmesi ve anlamın nesnel ya da öznel unsurlarla nasıl şekillendiğidir. Doğruluk koşulları, bir önermeye doğru ya da yanlış değerinin atfedilmesini mümkün kılan ölçütler olarak tanımlanmakta ve mantıksal yapı; nesnel

gözlem, deneyim, kanıtlanabilirlik, herkesçe kabul görme gibi birçok unsura dayandırılmaktadır. Davidson (1967), Dummett (1978) ve Tarski (1944) gibi kuramcılar, bir önermenin anlamının onun hangi koşullarda doğru olacağını bilmekle doğrudan ilişkili olduğuna dikkat çekmiştir. Bu yaklaşım, doğruluğun anlam kuramlarıyla iç içe geçtiğini ve dilin mantıksal çözümlemesine dayandığını göstermektedir. Örneğin “Ankara Türkiye’nin başkentidir.” tümcesi, doğruluk koşulları açısından sağlandığında nesnel olarak doğru kabul edilmekte buna karşılık “Elma bir hayvandır.” gibi bir tümce aynı yapıyı taşısa da doğruluk koşullarını yerine getirmediği için yanlış sayılmaktadır.

Önvaryım kavramı ise bir önermenin doğruluk değerinden bağımsız olarak söylemde varsayıldığı kabul edilen, çoğunlukla örtük biçimde iletilen bilgi yapısını ifade etmektedir. Vardar vd. (1980), Levinson (2003), Sperber ve Wilson (1979, 2007) gibi dilbilimciler, önvaryımın dilsel ekonomiyi sağladığı, iletişimi hızlandırdığı ve dinleyicinin zihinsel yükünü azalttığını savunmaktadır. “Ali’nin arabası bozuldu.” tümcesi, hem Ali’nin varlığını hem de onun bir arabaya sahip olduğunu doğruluğu sorgulanmadan varsaymakta ve bu da önvaryımın iletişimdeki temel işlevini gözler önüne sermektedir.

Doğruluk koşulları ile önvaryım arasındaki temel fark, bir önermenin doğruluğunun test edilebilirliği iken önvaryımda iletilen bilginin önceden paylaşıldığı varsayımına dayalı olmasıdır. Doğruluk koşulları, bir önerme doğru mu, yanlış mı sorusunu esas alırken önvaryım, sözceyle birlikte taşınan ancak açıkça söylenmeyen bilgileri barındırmaktadır. “Mehmet yine geç kaldı.” tümcesi, Mehmet’in daha önce de geç kaldığı bilgisine dayalı bir önvaryım taşımakta ve bu bilgi tümce olumsuz hâle getirilse bile geçerliliğini korumaktadır. Bu yönüyle önvaryım, doğruluk koşullarından farklı olarak olumsuzlamaya dirençlidir ve daha çok bağlam, dünya bilgisi ve sezgisel çıkarımla anlam kazanmaktadır. Bununla birlikte önvaryımlar da doğruluk koşulları gibi çeşitli kategoriler altında sınıflandırılmakta ve bu sınıflandırma, önvaryımın anlam üzerindeki etkilerini daha ayrıntılı biçimde göstermektedir. Yule (1996), Green (1987) ve Hirik (2023, 2024a, 2024c) gibi araştırmacılar varoluşsal, olgusal, yapısal, sözlüksel, olgusal olmayan, karşı-olgusal ve çıkarımsal önvaryımların iletişimde farklı işlevler üstlendiğini belirtmektedir. Bu kategoriler doğrudan bir önermenin doğruluk değeriyle ilgili olmamakla birlikte önermenin içerdiği ön kabullü bilgilerin nasıl şekillendiğine ışık tutmakta ve anlamın yorumlanmasını doğrudan etkilemektedir. Özellikle çıkarımsal önvaryımların daha önceki söylem deneyimlerinden beslenerek yeni anlam katmanları oluşturması, doğruluk koşullarına göre daha sezgisel bir işleyişe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Karşı-olgusal önvaryımlar ise gerçekleşmemiş ancak gerçekleşmiş gibi sunulan senaryolara dayandığından dinleyiciyi mevcut durumun zıddını hayal etmeye yönlendirmektedir. Bu da anlamın yeniden yapılandırılmasına ve alternatif anlam düzenlerinin kurulmasına olanak tanımaktadır.

Sonuç olarak doğruluk, doğruluk koşulları, önvaryım ve önvaryım kategorileri, hem kuramsal hem uygulamalı düzlemde anlam ve bilgi aktarımının temelini oluşturmaktadır. Doğruluk koşulları, bilgiyle nesnel gerçeklik arasındaki ilişkiyi ortaya koyarken önvaryımlar bu bilgi aktarımının örtük ve sezgisel boyutunu temsil etmektedir. Her iki

kavram da şekilsel benzerlikler taşısa da anlam yapısı, bilgi doğası ve iletişimsel çözümleme bakımından farklı yönler sunmakta, dilin anlam katmanlarını çoklu ve derinlikli biçimde kavrayabilmek için birbiriyle ilişkili ama bağımsız kavramsal çerçeveler sunmaktadır.

3.1. Doğruluk ve Önvarsayım Olgusu Üzerinden Kuramsal Yakınlık ve Uzaklıklar

Doğruluk, doğruluk koşulları ile önvarsayım olguları, dilsel anlamın yapılandırılmasında farklı işlevlere sahip olsalar da belirli yönlerden ortaklıklar taşımakta ve biri bilginin niteliğiyle diğeri ise bilginin görünürlük düzeyiyle ilişkili olan iki ayrı anlam katmanını temsil etmektedir. Her şeyden önce bu iki olgunun da temelinde bilgi, anlam ve iletişim kavramları yer almaktadır. Doğruluk koşulları, bir önermenin gerçeklikle ne ölçüde örtüştüğünü belirlemeye çalışırken önvarsayım, iletişimde paylaşıldığı varsayılan örtük bilgilerin nasıl işlediğini açıklamaktadır. Bu yönüyle her ikisi de dilsel yapıların bilgi ve anlam boyutunu çözümlemeye çalışan kuramsal çerçeveler sunmaktadır. “Ali elma yedi.” tümcesi, doğruluk açısından nesnel bir olgu ifade ederken “Ali yine geç kaldı.” önvarsayım açısından Ali’nin daha önce de geç kaldığını ima etmektedir. İkinci olarak doğruluk koşulları ve önvarsayımlar, iletişim sürecinde anlamın oluşumuna yön veren iki farklı anlam katmanını temsil etmektedir. Doğruluk koşulları, dilsel birimin taşıdığı bilginin dış dünya ile ilişkisini incelerken önvarsayım dilsel ifadenin alıcı tarafından hangi arka plan bilgilerini taşıdığı varsayımı üzerine inşa edilmektedir. “Öğrenciler sınavdan sonra kantine gitti.” tümcesi, hem önerme değeri taşıdığı hem de doğrulanabilir-yanlışlanabilir bir yapı sunduğu için doğruluk koşullarına uygun biçimde değerlendirilebilmektedir. Belirli bir zamanda ve mekânda gerçekleştiği varsayılan bu eylem, dış dünyada gözlemlenebilir bir durumu ifade ettiğinden uygunluk ve bağlam ölçütlerini karşılamakla birlikte konuşurun öznel yargılarından arınmış nesnel bir bilgi sunduğu için temel koşulları da yerine getirmektedir. Dolayısıyla söz konusu önerme, doğruluk sınavasından geçebilecek biçimde hem biçimsel hem de içeriksel olarak geçerli kabul edilmektedir. Önvarsayımsal olarak da bir sınavın gerçekleşmiş olduğunu, öğrencilerin var olduğunu ve bir kantin ortamının mevcut bulunduğunu varsaymaktadır.

Her iki kavram da anlambilim ve edimbilim disiplinleriyle yakından ilişkilidir. Doğruluk koşulları daha çok anlambilimsel kuramların konusu olmakla birlikte, edimbilimsel çözümlemelerde de sıklıkla kullanılmaktadır. Önvarsayım ise özellikle edimbilim bağlamında konuşur niyeti, bağlamın etkisi ve söylemin edimbilimsel boyutlarıyla birlikte değerlendirilir. Bu durum, her iki kavramın da dilbilimin temel disiplinlerinden beslenen çok yönlü kuramsal yapılara sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle Davidson’ın anlam kuramı ile Wilson ve Sperber’in ilgililik kuramı, bu kavramsal alanlar arasında köprü kurmaktadır. Benzer şekilde, bağlam duyarlılığı hem doğruluk koşullarında hem de önvarsayımlarda belirleyici bir etkidir. Dilsel bir ifadenin hangi zaman, mekân ve sosyo-kültürel ortamda üretildiği, onun doğruluk değerini ve önvarsayımsal yükünü doğrudan etkilemektedir. Örneğin “Bugün toplantı iptal edildi.” tümcesi, doğruluk açısından toplantının gerçekten iptal edilip edilmediğine bağlıyken önvarsayımsal olarak bir toplantının planlandığını ve bu planın önceden bilindiğini varsaymaktadır. Ancak bu

çıkarımların geçerli olabilmesi için bağlamsal bilgiye ihtiyaç vardır, aksi hâlde anlam boşluklu ve belirsiz kalabilmektedir. Ayrıca her iki kavram çiftine ilişkin doğruluk değerleri ile önvaryımsal içerikler, dilin biçimbilimsel ve söz dizimsel işaretleyicileri temel alınarak yapısal çözümleme araçlarıyla incelenebilmektedir. “Ali sinemaya gitmedi.” tümcesinde kullanılan olumsuz yapı, doğruluk açısından “gitmemiş olma” durumunu ortaya koyarken bu yapı, aynı zamanda önvaryımsal olarak “Ali’nin sinemaya gitmesinin beklenmiş olduğu” varsayımını da barındırabilmektedir. Böylece bu tür çok katmanlı yapılar, dilin biçimsel düzlemi ile anlam katmanları arasındaki ilişkiyi gözler önüne serdiği anlaşılabilir.

Bahsi geçen tüm bu benzerliklerin yanı sıra doğruluk koşulları ile önvaryım arasında temel farklılıklar bulunmaktadır. Bunların başında, bilginin niteliğine yaklaşım biçimleri gelmektedir. Doğruluk koşulları bir bilginin doğru mu yanlış mı olduğunu belirlemeyi amaçlamakta ve bunu çeşitli sınamalardan geçirecek yaparken önvaryım bu bilginin daha önce bilindiğini ya da varsayıldığını kabul ederek işe başlamaktadır. Örneğin “Ali evli.” tümcesi doğruluk açısından test edilebilirken “Ali, eşini hastaneye götürdü.” tümcesi, Ali’nin evli olduğunu kabul etmekte ancak bu varsayım tümcenin doğruluk değeri ile doğrudan ilişkili görünmemektedir. Bir diğer önemli fark test edilebilirlik ya da diğer bir deyişle sınanabilirliktir. Doğruluk koşulları, deneysel ya da mantıksal yollarla doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir önermeler üretmeyi gerektirmektedir. Buna karşın önvaryımlar; sezgisel çıkarım, bağlamsal bilgi ve dünya bilgisi yoluyla değerlendirilmektedir. “Karpuz bir sebzedir.” gibi bir tümce bilimsel yollarla yanlışlanabilirken “Ayşe, annesinin arabasını yine geç getirdi.” tümcesi, önvaryım yoluyla Ayşe’nin daha önce de aynı davranışı gerçekleştirdiği bilgisine ulaşılmasını sağlamakta ancak bu bilgi deneysel yolla test edilememektedir.

Olumsuzlama karşısındaki tepkiler de söz konusu olgular açısından önemli bir ayırım alanıdır. Doğruluk koşulları, tümcenin olumsuzlanmasıyla birlikte doğruluk değerini değiştirmektedir. “Ahmet işe gitti.” gibi bir tümcenin doğruluk koşullarına uygunluk gösterdiği kesinlik kazandıysa “Ahmet işe gitmedi.” tümcesinin aynı doğruluk koşulları sınamasından geçmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Ancak önvaryımlar, olumsuz yapı karşısında varlığını sürdürmektedir. “Ahmet işe gitmedi.” tümcesi de Ahmet’in daha önce işe gitmiş olabileceği ya da bir işe sahip olduğu bilgisini önvaryımlanabilir. Bu iki kavramın anlam düzeyinde işlevsel konumları da farklıdır. Doğruluk koşulları çoğunlukla önermenin içeriğini ve bildirilen olayın kendisini odak alırken önvaryımlar genellikle bu içeriğin dışında, arka plan bilgisi olarak yapılandırılır. “Elif sınavı kazandı.” tümcesinde sınavı kazanmak doğruluğun konusu olurken “Elif yine sınavı kazandı.” örneğinde kullanılan *yine* belirteci, Elif’in daha önce de sınava girdiği ve kazandığı bilgisini öne çıkarmaktadır.

Doğruluk ve önvaryım kavramları çerçevesinde söylenebilecek anlamlı başka bir fark ise sınıflandırma olanaklarıdır. Doğruluk koşulları kuramsal olarak çeşitlenebilse de kategorilere ayrılmamaktadır. Oysa önvaryımlar belirli kategoriler altında sınıflandırılabilir. Bu kategoriler arasında varoluşsal, olgusal, yapısal, sözlüksel,

karşı-olgusal ve çıkarımsal gibi alt başlıklar yer almaktadır. Bahsi geçen çeşitlilik, dil bilgisel anlam işaretleyicilerini kullanan önvarsayımın söylem içindeki anlam üretim biçimlerine ışık tutmaktadır. Söz konusu ayrımın yanı sıra doğruluğun göndergenin gerçek dünyada karşılığının olup olmadığını esas almayı hedeflerken (Ör. “Ay Dünya’nın uydusudur.”) önvarsayımlar ise göndergenin varlığını değil var olduğu kabul edilen şeyin ne anlama geldiğini, nasıl yorumlandığını varsaymaktadır. Örneğin “Ayşe okula geç kaldı.” önermesi, Ayşe’nin bir okula gittiği, belirli bir saatte gitmesi gerektiği gibi arka plan bilgileriyle birlikte çalışmaktadır.

Son olarak her iki kavramın pragmatik açıdan iletişim ekonomisiyle ilişkisi farklıdır. Doğruluk koşulları anlamın açık, doğru ve nesnel biçimde aktarılmasını sağlarken önvarsayımlar, iletişimi daha kısa, etkili ve verimli hâle getirmektedir. Konuşurun sürekli olarak arka plan bilgilerini yeniden ifade etmesine gerek kalmadan ortak bilgilere dayalı hızlı iletişim kurması, önvarsayımın temel işlevlerinden biridir. Sorgulanmadan kabul edilen bu bilgiler, iletişimde çoğu zaman bilinçdışı düzeyde işlenmesiyle sonuçlanmaktadır.

3.2. Doğruluk Koşulları ile Önvarsayımın Etkileşimi Üzerine Bir Tartışma

Doğruluk koşulları ile önvarsayım, dilsel anlamın ve bilginin yapılandırılmasında iki farklı ancak birbirleriyle yakından ilişkili bilgisel çerçeve sunmaktadır. Yapılan çözümlenelerde her iki kavramın hem anlam kurma sürecine hem de söylem bağlamının çözümlenmesine önemli katkılar sunduğu görülmektedir. Ancak bu katkılar, kuramsal temelleri, işlevsel yaklaşımları ve değerlendirme ölçütleri bakımından belirgin şekilde ayrılmaktadır.

Doğruluk koşulları, önermenin nesnel gerçeklikle olan ilişkisini ortaya koyarken önvarsayım, bu önermenin anlam kazandığı söylemsel bağlamın ön bilgilerini işler hâle getirmektedir. Bu yönüyle doğruluk koşulları, mantıksal-analitik bir zeminde işlem görmekte, önvarsayım ise daha çok sezgisel, bağlamsal ve bilişsel bir düzlemde anlam üretmektedir. Bu ayrım, aynı zamanda her iki kavramın farklı kuramsal geleneklerden beslendiğini ve anlamı farklı araçlarla yapılandırdığını ortaya koymaktadır. Yani doğruluk koşulları daha çok *anlamın doğruluğu*, önvarsayım ise *doğrunun anlamı* sorusuna odaklanmaktadır. Kuramsal düzlemde bu ikilik, bir önerme ya da sözceyle ilgili çözümlenme yaparken araştırmacının hangi tür anlamı öncelediğiyle doğrudan ilişkilidir. Örneğin “Ayşe sınava yine geç kaldı.” önermesine doğruluk koşulları açısından bakıldığında bu olayın gerçekten gerçekleşip gerçekleşmediği sorgulanırken önvarsayımsal çözümlemelerde, Ayşe’nin daha önce de geç kaldığı yönündeki örtük bilginin varlığı dikkate alınmaktadır. Bu durum, dilsel ifadenin değerlendirilmesinde çok katmanlı anlam çözümleneleri yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Önvarsayımın olumsuzlama karşısında dirençli oluşu, doğruluk koşullarının ise buna duyarlı olması, iki kavramın işleyiş mantığını da temelden farklılaştırmaktadır. Bu fark, dil çözümlenme süreçlerinde özellikle edimbilimsel çözümlenmeler ile mantıksal çıkarımların nasıl ayrıştığını anlamak açısından önemlidir. Bir önerme olumsuzlandığında doğruluk değeri değişebilirken önvarsayımsal bilgi değişmeden kalabilmekte ve bu da

önvaryımların anlamın istikrarını sağladığını, doğruluk koşullarının ise bilginin geçerliliğini belirlediğini göstermektedir. Ancak bu iki sistem arasında mutlak bir ayrıma gitmek de tek boyutlu bir bakış açısı kullanıldığı izlenimini verecektir. Özellikle anlambilimsel çözümlerinde bu iki yapının çoğu zaman iç içe geçtiği, bir önermede hem doğruluk koşullarının hem de önvaryımsal bilgilerin birlikte işlev gördüğü görülmektedir. Bu, dilin çok katmanlı doğasının doğal bir sonucudur. “Murat’ın kitabı nihayet yayımlandı.” tümcesi hem Murat’ın kitabı olduğuna dair önvaryım içermekte hem de kitabın yayımlandığına dair doğruluk koşulu taşıyan bir önerme sunmaktadır. Bu tür yapılarda çözümler karmaşıklaşmakta ancak daha gerçekçi bir anlam haritası oluşturulmaktadır. Bunun yanı sıra doğruluk koşulları daha çok bilgi temelli güvenilirlik, bilgi aktarımının doğruluğu ve mantıksal tutarlılık bakımından işlevselken önvaryım, iletişim ekonomisi, kültürel ortaklık ve bilişsel süreklilik açısından daha yüksek değer taşımaktadır. Özellikle hızlı ve etkili iletişimde önvaryımların işlevi tartışmasız biçimde baskınlaşmaktadır. Konuşurların sürekli tekrar yapmadan ortak arka plan bilgisine dayanarak iletişim kurabilmeleri, önvaryım mekanizmasının doğal sonucu olarak değerlendirilebilmektedir. Doğruluk koşulları, özellikle belirli zaman, mekân ve konuşur etkenleri dikkate alınarak oluşturulan sabit bir bağlam içinde değerlendirildiğinde anlamını koruyabilmektedir. Ancak önvaryımlar, bağlamın değişmesiyle geçerliliğini yitirebilmektedir çünkü anlamı taşımakla birlikte örtük bilgiyi varsaymaktadır. Bu yönüyle bağlam, doğruluk koşullarında sınırlı, önvaryımlarda ise belirleyici işlev görmektedir.

4. Sonuç

Biri bilginin niteliği diğeri bilginin görünürlük düzeyi ile ilgili olan doğruluk ile önvaryım kavramı, dilsel anlamın kurulmasında farklı işlevsel yapılara sahip olsalar da aynı kuramsal düzlemde birbirini tamamlayan ve karşılıklı etkileşim içinde olan iki temel göstergeler bütünü olarak değerlendirilmektedir. Her iki kavram da anlamın bağlamla ilişkili doğasını kabul etmekte fakat doğruluk koşulları bilginin nesnel, mantıksal ve sınanabilir boyutunu öne çıkarırken önvaryım, anlamın örtük, sezgisel ve bağlamsal katmanlarını yapılandırmaktadır. Bu yönüyle doğruluk koşulları, bir önermenin hangi durumlarda doğru veya yanlış olarak değerlendirileceğini belirlemeye çalışırken önvaryımlar ise bu önermenin kurulabilmesi için gerekli arka plan bilgilerini varsaymakta ve anlamı bu bilgiler üzerinden kurmaktadır. Doğruluk koşulları daha çok anlambilimsel bir zeminde işlem görmekte, önvaryımlar ise edimbilimsel bağlamda dilin örtük işleyişini açıklamaktadır. Doğruluk koşulları mantıksal tutarlılık, nesnellik, deneyim ve kanıtlanabilirlik ilkelerine dayanarak bilginin sınanabilirliğini öne çıkarırken önvaryımlar, paylaşılan kültürel bilgi, dilsel ekonomi ve söylem bütünlüğü doğrultusunda anlamın sürekliliğini ve iletişiminin nispeten kesintisiz devamlılığını sağlamaktadır. Bununla birlikte önvaryımlar, olumsuzlamaya karşı dirençli yapılarıyla doğruluk koşullarından ayrılmakta ve doğruluk koşulları ise olumsuzlamayla birlikte değişkenlik göstermekte ve bu yönüyle daha duyarlı bir sistem sergilemektedir. Bağlam, her iki kavramda da belirleyici olmakla birlikte doğruluk koşullarında bağlam anlamın

sınanabilirliğini destekleyen bir unsur olarak işlev görmekte, önvarsayımlarda ise anlamın geçerlilik kazanmasının temel koşulu hâline gelmektedir. Ayrıca doğruluk koşulları sınıflandırılmazken önvarsayımlar, sözlüksel, yapısal, olgusal, karşı-olgusal ve çıkarımsal gibi kategorilere ayrılarak anlamın biçimsel yansımalarını çeşitlendirmektedir.

Özetle doğruluk koşulları bilgi aktarıcılığının güvenilirliğini, önvarsayımlar ise iletişimin hızını ve etkililiğini düzenlemektedir. Bu bağlamda her iki kavram da bilginin kurulumuna ve anlamın oluşumuna yön vermekle birlikte bunu farklı ilkeler ve işleyiş mantıkları doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Bu yönüyle doğruluk ve önvarsayım kavramları, dilsel çözümlene süreçlerinde birbirini dışlamayan, tersine birbirini bütünleyen yapılar olarak değerlendirilmekte ve çok katmanlı bilgi işletimi ve anlam çözümlenmeleri için vazgeçilmez bir kuramsal altyapı sunmaktadır.

Kaynaklar | References

- Akboğa, V. (2023). *Türkçede sezdirim* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Atlas, D. J. (2006). Presupposition. L. R. Horn ve G. Ward (Ed.), In *The handbook of pragmatics* (29-53). USA: Blackwell Publishing.
- Cable, S. (2014). Semantics of natural language: Montague grammar approaches. 13 Mayıs 2025 tarihinde <https://people.umass.edu/scable/LING797M-FA19/Handouts/7.Algebraic-Semantics.pdf> adresinden erişildi.
- Davidson, D. (1967). Truth and meaning. *Synthese*, 17(3), 304-323.
- Dummett, M. (1978). Truth and other enigmas. *Library of Congress Cataloging in Publication Data*. USA: United States of America.
- Frege, G. (1952). On sense and reference. P. Geach and M. Black (Ed.) In *Philosophical writings* (56-78). New York: Philosophical Library.
- Green, G. M. (1987). *Pragmatics and natural language understanding*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Grice, P. (1975). Syntax and semantics 3: Speech acts. P. Cole ve J. L. Morgan (Ed.). In *Logic and conversation* (41-58). New York: Academic Press.
- Hadot, P. (2015). *Wittgenstein ve dilin sınırları*. M. Erşen (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hirik, S. (2023). Türkçede Önvarsayım ve önvarsayım göstericileri. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, 427-438.
- Hirik, S. (2024a). Önvarsayım, Belirsizlik Barındırır mı?, *Dil Araştırmaları*, 35, 87-107.
- Hirik, S. (2024b). Türkçede “doğruluk” kavramı ve “doğruluk koşulları” üzerine dilbilimsel bir değerlendirme. Ş. Yıldız (Ed.), *Türk Dili Alanında Uluslararası Araştırmalar I* içinde (s. 165-190). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Hirik, S. (2024c). Önvarsayımsal sözcelerin edimsöz gücü. *TDK Bildiri Kitabı*. (Baskıda)
- Hirik, S. (2025). Türkçe önermelerde doğruluk koşulları. *Söylem Filoloji Dergisi*, 10(2). 1281-1303.
- İmer, K.; Kocaman, A.; Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Levinson, S. C. (2003). *Presumptive meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Nakamura, H. (2010). Topicalization and truth conditions: A categorial grammar account, *PACLIC 24 Proceedings*, 251-260.
- Napoletano, T. (2019). How important are truth-conditions for truth-conditional semantics?. *Linguistics and Philosophy*, 42(6), 541-575.
- Papafragou, A. (2006). Epistemic modality and truth conditions. *Lingua*, 116, 1688-1702.

- Russell, B. (2013). *Anlam ve doğruluk üzerine*. Ankara: İtalik Kitapları.
- Searle, J. R. (2011). *Söylemek ve anlatmaya çalışmak*. L. Aysever (Çev.). BilgeSu Yayıncılık.
- Sperber, D. ve Wilson, D. (2007). Relevance: Communication and cognition. F. Jackson ve M. Smith (Ed.). In *The Oxford Handbook of Contemporary Philosophy* (s. 353-388). UK: Oxford University Press.
- Tarski, A. (1944). The semantic conception of truth: and the foundations of semantics. *Philosophy and Phenomenological Research*, 4(3), 341-376.
- Tepe, H. (1990). *Ontolojik yaklaşım açısından R. Carnap ve n. Hartmann'da bilgi ve doğruluk sorunu*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Tepe, H. (2016). *Platon'dan Habermas'a felsefede doğruluk ya da hakikat*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Utku, A. (2014). *Wittgenstein: Erken döneminde dilin sınırları ve felsefe*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Vardar, B. vd. (1980). *Dilbilim ve dilbilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Wittgenstein, L. (1996). *Tractatus logico-philosophicus*. O. Aruoba (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Yılmaz, E. (2020). *Edimibilim*. E. Boz (Ed.), *Dilbilim: Teorik ve uygulamalı alanlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.